

Ks. Stefan Cichy

JĘZYK ŁACIŃSKI W ODNOWIONEJ LITURGII

C. Vagaggini zauważa, że najbardziej doniosłym w skutkach, najdrażliwszym, od strony duszpasterskiej najbardziej znaczącym problemem reformy liturgicznej jest sprawa języka¹. O wadze tego problemu świadczy dyskusja w auli soborowej nad artykułami Konstytucji o Liturgii dotyczącymi języka, w której brało udział 81 mówców. Wśród nich znajdowali się zwolennicy całkowitego zachowania łaciny w liturgii, jak również ludzie żądający wyłącznego używania języka ojczystego w sprawowaniu świętych obrzędów². Po wprowadzeniu języków ojczystych do liturgii pojawiły się w różnych krajach ugrupowania żądające sprawowania liturgii w języku łacińskim³. Należy od nich odróżnić Stowarzyszenie dla Liturgii Łacińskiej, powstałe w Anglii w 1969 roku, popierające celebracje liturgiczne po łacinie zgodnie ze wskazaniami Stolicy Apostolskiej⁴. Na łamach czasopism katolickich pojawiają się w ostatnich latach raz po raz głosy na temat łaciny w liturgii⁵.

Przypatrmy się bliżej problemowi języka łacińskiego w odnowionej liturgii. Popatrzymy najpierw, co na ten temat powiedział Sobór Watykański II i dokumenty posoborowe, następnie zapoznamy się ze wskazaniami dotyczącymi łaciny dla wydawców ksiąg liturgicznych i zakończymy wskazaniami praktycznymi.

I. SOBÓR WATYKAŃSKI II I DOKUMENTY POSOBOROWE O ŁACINIE

Konstytucja o Liturgii stwierdza: „W obrządkach łacińskich zachowuje się używanie języka łacińskiego, poza wyjątkami określonymi przez prawo szczegółowe” (36). W innych miejscach tej Konstytucji zostały podane bliższe wskazania dotyczące języka łacińskiego zwłaszcza we Mszy św. i w oficjum. Konstytucja dopuszczając używanie języka

¹ C. Vagaggini, *Theologie der Liturgie*, Einsiedeln — Zürich — Köln 1959, 444.

² Por. *Lexikon für Theologie und Kirche*, Ergbd. I (1966) 42.

³ Np. Ruch „Una Voce” czy „Nunc et Semper”, pomijając zwolenników arcybiskupa Lefebvre’a.

⁴ Por. R. H. Richens, *The Association for Latin Liturgy*, „Notitiae” 11 (1975) 26—28.

⁵ Przykładowo wyliczamy niektóre artykuły: W. Heim, *Die Wahrung der lateinischen Tradition in der Volksliturgie*, „Heiliger Dienst” 22 (1968) 38—40; H. Kronsteiner, *Sowohl als auch. Zur Situation Latein-Muttersprache*, „Heiliger Dienst” 24 (1970) 155—156; G. Duffrer, *Mit dem Latein am Ende? Zum Wort des Papstes über die Sprache im Gottesdienst*, „Gottesdienst” 4 (1970) 17—20; D. Zimón, *Łacina w liturgii*, „Gość Niedzielny” 54 (1977) 147; T. Michalik, *Polacy nie gęsi...*, tamże 207; D. Zimón, *Jeszcze o łacinie*, tamże 240.

ojczystego w odpowiednim zakresie we Mszach św. z udziałem ludu zaznacza: „Należy jednak dbać o to, aby wierni umieli wspólnie odmawiać lub śpiewać stałe teksty mszalne, dla nich przeznaczone, także w języku łacińskim” (54). Ten postulat wraca jak echo w późniejszych dokumentach Stolicy Apostolskiej i jest nadal aktualny⁶. W Konstytucji o liturgii czytamy także: „Zgodnie z wiekową tradycją obrządku łacińskiego, duchowni mają zachować w oficjum język łaciński” (10). Ten sam artykuł Konstytucji dopuszcza jednak w określonych wypadkach używanie w oficjum języka ojczystego.

Instrukcja *Inter oecumenici* z dnia 26. 9. 1964 roku zezwala Konferencjom Episkopatu na wprowadzenie języków ojczystych do Mszy św. zachowując język łaciński w Modlitwie Eucharystycznej⁷. Dokument ten określa także możliwość odmawiania oficjum w języku ojczystym zachowując zasadę, że przy *officium divinum* odmawianym w chórze należy zachować język łaciński⁸.

Normy Konstytucji o Liturgii i Instrukcji *Inter oecumenici* zostały przypomniane w instrukcji *In edicendis normis* z dnia 23. 11. 1965 dotyczącej używania języka przez zakonników przy odmawianiu brewiarza i odprawianiu Mszy św. konwentualnej lub wspólnej⁹. Ojciec św. Paweł VI wystosował do przełożonych generalnych zakonów kleryckich obowiązanych do chóru specjalny list w sprawie języka łacińskiego w modlitwie brewiarzowej¹⁰. W liście tym Papież przypomina, że język łaciński w brewiarzu chórowym „nie tylko nie powinien być pomniejszony, lecz ochocho zachowany, ponieważ jest w Kościele Łacińskim obfitym źródłem chrześcijańskiej kultury i najbogatszym skarbem pobożności”¹¹.

Sprawą języka łacińskiego w liturgii zajmuje się także Instrukcja o liturgicznym wychowaniu alumnów z dnia 25. 12. 1965¹², podkreślająca, że językiem liturgicznym w Seminarium winna być łacina i że

⁶ Por. Dekret ogłaszający Kyriale simplex z dnia 14. 12. 1964, Instrukcja *Musicam sacram* z dnia 5. 3. 1965 r. n. 47, Instrukcja *Eucharisticum mysterium* z dnia 25. 5. 1967 r. n. 19, Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego n. 19.

⁷ Por. art. 57, w: R. Kaczyński, *Enchiridion Documentorum Institutiones Liturgicae* I, Torino 1967 (odtąd: EDIL), n. 255; E. Sztafrowski, *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, Warszawa 1969 — (odtąd PPK), I, 2, n. 921—923.

⁸ Por. art. 85—89, w: EDIL n. 283—289; PPK I, 2, n. 958—962.

⁹ Por. EDIL n. 505—525, szczeg. 506 i 524; PPK I, 3, n. 1315—1338, szczeg. 1318 i 1336.

¹⁰ Por. EDIL n. 675—680; PPK I, 3, n. 1339—1347.

¹¹ EDIL n. 678; PPK I, 3, n. 1343.

¹² Tekst tej Instrukcji nie został ogłoszony w „Acta Apostolicae Sedis”. Znaleźć go można w czasopiśmie „Seminarium”, zeszyt 1 z roku 1966. O tej instrukcji i o nowym jej ujęciu, które ma się ukazać por. E. J. Lenggeling, *Kritische Bilanz*, Regensburg 1976, 67 nn. Polski i łaciński tekst wymienionej instrukcji w: PPK I, 3, n. 1348—1420.

stosowanie języka narodowego nie może być nigdy ze szkodą dla języka łacińskiego¹³.

Instrukcja *Musicam sacram* z dnia 5. 3. 1967 roku przypomina postanowienia Konstytucji o Liturgii¹⁴ oraz zachęca, by ordynariusze rozważyli, czy nie będzie pożyteczne odprawianie w wielkich miastach, w niektórych kościołach jednej lub kilku Mszy św. w języku łacińskim¹⁵. Ten apel do ordynariuszów zostanie powtórzony w Notyfikacji Kongregacji dla Spraw Kultu Bożego z dnia 14. 6. 1971 roku¹⁶ oraz w Dyrektorium na temat pasterskiej posługi biskupów z 22. 2. 1973¹⁷.

Nowe *Ordo Missae* wprowadza język ojczysty do całej liturgii mszalnej. Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego ustala jednak, że wierni winni znać przynajmniej niektóre części *Ordinarium*, przede wszystkim zaś wyznanie wiary i Modlitwę Pańską, w języku łacińskim, by mogli je w prostych melodiach śpiewać¹⁸. Kwestię tę poruszył także Ojciec św. Paweł VI w przemówieniu na audiencji ogólnej dnia 26. 11. 1969 roku¹⁹. W innym przemówieniu z dnia 22. 8. 1973 roku Papież wyraża życzenie, by we wszystkich krajach znane były takie łacińskie śpiewy mszalne, jak *Gloria*, *Credo*, *Sanctus* i *Agnus Dei*²⁰. Podobne życzenie wyraził Ojciec św. wobec uczestników Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzyki Sakralnej dnia 12. 10. 1973 roku²¹, a także w liście Kardynała Villot z dnia 30. 9. 1973 roku skierowanym do Włoskiego Zjazdu Stowarzyszeń św. Cecylii²².

Celem łatwiejszego zrealizowania postulatów Papieża w związku z obchodami Roku Świętego 1975 Kongregacja dla Spraw Kultu Bożego wydała śpiewnik *Jubilare Deo* zawierający proste śpiewy mszalne oraz *cantus varii*. Śpiewnik ten został przesłany jako dar Ojca św. wszystkim biskupom wraz ze specjalnym listem z dnia 14. 4. 1974 roku, w którym Prefekt Kongregacji zwraca uwagę na to, że życzeniem Papieża jest, aby wierni znali pewne śpiewy, a zwłaszcza *Gloria*, *Credo*, *Sanctus*, *Pater noster* i *Agnus Dei* w języku łacińskim²³. Biskupi z różnych stron świata przekazali do Rzymu swoje uwagi odnośnie realizacji postulatów Papieża Pawła VI²⁴.

¹³ Por. PPK I, 3, n. 1364.

¹⁴ EDIL n. 779; PPK I, 3, n. 1275.

¹⁵ EDIL n. 780; PPK I, 3, n. 1276.

¹⁶ EDIL n. 2579; PPK IV, 2, n. 8258.

¹⁷ EDIL n. 30020; PPK VI, 1, n. 10597.

¹⁸ Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego n. 19, EDIL n. 1414. PPK VI, 2, n. 11499.

¹⁹ Tekst przemówienia w j. włoskim w: „Notitiae” 6 (1969) 412—416, szczeg. 413n. Tłumaczenie niemieckie fragmentu dotyczącego języka w liturgii w: „Gottesdienst” 4 (1970) 19n.

²⁰ Tekst przemówienia w: „Notitiae” 9 (1973) 297—300, szczeg. 300.

²¹ Por. Przypis 1 w liście Prefekta Kongregacji dla Spraw Kultu Bożego, w: „Notitiae” 10 (1974) 123.

²² Por. „Notitiae” 9 (1973) 301.

²³ Tekst listu w: „Notitiae” 10 (1974) 123—126.

²⁴ Por. „Notitiae” 11 (1975) 47—53.

Przeglądając wszystkie dokumenty poruszające sprawę używania języka łacińskiego w odnowionej liturgii zauważamy pewną ewolucję: od Mszy św. łacińskiej z czytaniem w języku narodowym do Mszy św. w języku narodowym ze śpiewami w języku łacińskim.

II. WSKAZANIA

DOTYCZĄCE WYDAWANIA KSIĄG LITURGICZNYCH

Już w Instrukcji *Inter oecumenici* znajdujemy uwagę, że mszały poza tłumaczeniem tekstów liturgicznych mają posiadać także tekst w języku łacińskim²⁵. Podobnie postawiona została sprawa brewiarza w języku narodowym²⁶.

Dnia 27. I. 1966 roku został wydany specjalny dekret dotyczący wydawania ksiąg liturgicznych przypominający postanowienia Instrukcji²⁷. W liście do Przewodniczących Konferencji Episkopatu z dnia 10. 8. 1967r. Sekretarz *Consilium* A. Bugnini przypomniał, że życzeniem Ojca św. jest, aby mszały zawsze zawierały tekst łaciński obok wersji w języku ojczystym²⁸.

W związku z wejściem w życie nowego *Ordo Missae* Kongregacja dla Spraw Kultu Bożego wydała nowe przepisy odnośnie tekstów łacińskich w mszałach w językach narodowych²⁹. Od dnia 10. 11. 1969 r. nie trzeba w mszale drukować całego tekstu łacińskiego. Celem ułatwienia odprawiania Mszy św. przez kapłana nie znającego danego języka wszystkie mszały powinny zawierać na stosowanym miejscu (np. w dodatku) tekst łaciński części stałych Mszy św. z niektórymi prefacjami i czterema Modlitwami Eucharystycznymi oraz niektóre formularze mszalne³⁰. Tekst tego dodatku, który należy odróżniać od *Missale parvum*, winien się znajdować w samym mszale, a nie osobno oprawiony³¹. Postanowienie z dnia 10. 11. 1969 roku zostało przez Kongregację dla Spraw Kultu Bożego przypomniane w piśmie z dnia 25. 2. 1970³².

Wydania mszałów w języku narodowym z uwzględnieniem tekstu łacińskiego zyskały uznanie Ojca św.³³.

²⁵ Por. art. 57, EDIL n. 255; PPK I, 2, n. 923.

²⁶ Por. art. 89, EDIL n. 287; PPK I, 2, n. 962.

²⁷ EDIL n. 580—591, szczeg. 585; PPK I, 3, n. 1047—1059, szczeg. 1052.

²⁸ Por. EDIL n. 988.

²⁹ Cały tekst w: EDIL n. 1955—1998.

³⁰ Por. EDIL n. 1966—1997.

³¹ Por. Odpowiedź Kongregacji dla Spraw Kultu Bożego ad dubium propositum, „Notitiae” 9 (1973) 153, n. 3.

³² Pismo zostało zredagowane w sześciu językach i rozślane do Przewodniczących Konferencji Episkopatu. Wersja francuska tego pisma w: EDIL n. 2056—2058.

³³ Por. np. pismo Papieża Pawła VI do Kardynała Döpfnera z dnia 31. 7. 1975 r. podkreślające m. i., że wielkim plusem mszału niemieckiego jest, iż obok języka niemieckiego znajduje się tekst mszalny w języku łacińskim.

III. WSKAZANIA PRAKTYCZNE

Biorąc pod uwagę dokumenty odnowy liturgicznej i wypowiedzi papieskie nie można dziś Mszy św. z ludem odprawiać w całości po łacinie. Nie można też łaciny całkowicie usuwać. Absolutna monopolizacja języka ojczystego jest objawem chorobowym, jest pewnym brakiem³⁴. Zachodzić jednak mogą wypadki, kiedy w mniejszym lub większym stopniu używać będziemy języka łacińskiego.

W normalnych warunkach dobrze będzie od czasu do czasu w czasie Mszy św. w języku ojczystym wykonać części stałe, jak *Gloria*, *Credo*, *Sanctus*, *Pater noster* i *Agnus Dei* po łacinie. Można rozpocząć od recytacji tych części Mszy św., a stopniowo uczyć prostych śpiewów według *Iubilate Deo*. Nic nie stoi na przeszkodzie, by czasem wykonać tylko jeden ze śpiewów po łacinie, np. *Pater noster*. Od wieków w liturgii łacińskiej wykonywane były teksty w języku hebrajskim (*Amen*, *Alleluja*) i greckim (*Kyrie eleison*, *Christe eleison*), czemuż w liturgii w języku ojczystym nie mógłby się znaleźć jeden czy drugi śpiew łaciński?³⁵

Wyjątkowo może się zdarzyć, że więcej będzie łaciny w czasie Mszy św. Tak będzie zwłaszcza wtedy, gdy celebrował będzie kapłan nie znający danego języka lub gdy będzie koncelebracja kapłanów różnych narodowości. Wówczas także modlitwy prezydenckalne trzeba będzie wykonać po łacinie. Takie rozwiązanie suponuje Notyfikacja Kongregacji dla Spraw Kultu Bożego z dnia 14. 6. 1971 r. w czasie Mszy św. dla wiernych posługujących się różnymi językami³⁶. Zasadniczo jednak modlitwy, które mają być potwierdzone przez wiernych ich *Amen* należy odmawiać w języku dla nich zrozumiałym³⁷.

Przytoczona przed chwilą Notyfikacja stwierdza: „We Mszach odprawianych bez udziału wiernych każdy kapłan może stosować język łaciński lub język narodowy”³⁸. Wskazaniem jest, by przy odprawianiu Mszy św. *sine populo* posługiwać się od czasu do czasu łaciną, by łatwiej można się włączyć do koncelebracji z kapłanami różnych narodowości, by po prostu umieć odprawiać po łacinie.

Stosowanie łaciny w zakresie podanym przez dokumenty posoboro-

Niemiecki tekst tego pisma w: „Gottesdienst” 9 (1975) 143. — Por. także pismo Papieża do Arcybiskupa Schüfela wyrażające radość z tego, że „Der grosse Sonntags-Schott” posiada także teksty łacińskie. Pismo nosi datę 9. 1. 1976 r. i jest wydrukowane w wymienionym mszaliku po stronie tytułowej.

³⁴ Por. B. Fischer, *Stan reform liturgicznych w Niemczech Zach.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29 (1976) 208n.

³⁵ Por. W. Heim, art. cyt. 39.

³⁶ Zob. przyp. 16.

³⁷ Por. B. Fischer, art. cyt. 209; a także S. Cichy, *Sprawozdanie z III Sympozjum „Vetera et Nova”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29 (1976) 230.

³⁸ EDIL n. 2579 b; PPK IV, 2, n. 3259.

we jest z pewnością realizacją autentycznej linii Soboru³⁹. Jest ono także spełnieniem postulatów Papieża Pawła VI.

W liście dołączonym do śpiewnika *Iubilare Deo*, który został przesłany wszystkim biskupom tak zostało określone znaczenie łaciny w liturgii: „Jedność . . . w wierze tworzy i ukazuje na zewnątrz w pewien widzialny sposób zastosowanie języka łacińskiego oraz śpiewu gregoriańskiego, który jak wiadomo, przez tyle wieków towarzyszył rzymskim obrzędом liturgicznym, który karmił wiarę i podtrzymywał po-
bożność”⁴⁰.

Katowice — Kraków

Ks. STEFAN CICHY

³⁹ Por. (ab), *Restaurare la linea „autentica” del Concilio?*, „Notitiae” 10 (1974) 217—221.

⁴⁰ „Notitiae” 10 (1974) 123n; PPK VII, 2, n. 13458.

Ks. Tadeusz Pieronek

TEKSTY KOŚCIELNEGO PRAWA POWSZECHNEGO ODNOSZĄCE SIĘ DO LITURGII

Nie zamierzam i nie jestem w stanie w tekście krótkiej wypowiedzi dać syntetycznej i równocześnie wystarczająco udokumentowanej oceny tekstów kościelnego prawa powszechnego w świetle tematu sympozjum, który brzmi: *Liturgia i semiotyka*. Ograniczam się raczej do kilku spostrzeżeń dotyczących tematu, a mianowicie: 1) do wskazania, gdzie znajdują się teksty kościelnego prawa powszechnego dotyczące liturgii; 2) do ukazania niektórych trudności w rozumieniu tych tekstów; 3) do zasygnalizowania kilku problemów łączących się z tłumaczeniem tych tekstów na język polski, co postaram się zilustrować przykładami.

1. Teksty kościelnego prawa powszechnego dotyczące liturgii nie były dotąd i nie są do dnia dzisiejszego nigdzie oficjalnie skodyfikowane. Wyjątkowo tylko prawo liturgiczne mieści się w Kodeksie Prawa Kanonicznego¹, w zasadzie bowiem tenże Kodeks w kan. 2 odsyła swych czytelników do wydawanych osobno ksiąg liturgicznych, zawierających kościelne przepisy prawne dotyczące liturgii. Księgi liturgiczne z kolei zyskują swój walor urzędowy poprzez oficjalne wydanie (*editio typica*). Poliglotty watykańskiej, zarządzane przez Kongregację dla Spraw Kultu Bożego. Cała sprawa wydań typicznych ksiąg litur-

¹ Zob. np. kan. 947, § 2 i 3.